

SOCIJALNA I EKLEZIJALNA KOMPONENTA SAKRAMENTA POKORE

»ET SIMUL RECONCILIANTUR CUM ECCLESIA« (LG 11)

Dr M. VALKOVIC

Svi smo svjesni izvjesne krize u kojoj se nalazi sakramenat pokore. I pokornici i ispovjednici osjećaju, uza svu dobru volju, kako je potrebno nešto poduzeti da bi ovaj veliki sakramenat Božjeg milosrđa mogao u punini ispunjavati svoju sakramentalnu funkciju. Posvuda se čuju žalbe da se je uvuklo previše individualizma, formalizma, legalizma i monotonije, bezličnih, mehaničkih i skoro magijskih elemenata. To uključno ustanovljuje i Drugi vatikanski sabor u svojoj Uredbi o sv. liturgiji kada propisuje da se imaju reformirati i »obred i formule pokore kako bi jasnije došli do izražaja narav i učinak sakramenta« (br. 72).

U svijesti mnogih današnjih kršćana sakramenat pokore je nešto pretežno subjektivno i individualno, što vrlo lako prelazi u posve ljudsko moraliziranje i psihologiziranje. Velike dogmatske istine kao da su izbljedjele. Zbog toga često neka introverzija koja samo prekopava vlastite pogreške. Čak i u mnogim obrascima tzv. »djela kajanja« prevladava subjektivna nota: Crkva se obično ne spominje, makar je pokornik njezin član te ju je grijehom uvrijedio, rijetko misli na svog Otkupitelja i Spasitelja te, kad bi se govorilo strogo teološki, katkad i ne moli oprost svojih grijeha.¹

Pogotovu socijalno i eklezijalno poimanje sakramenta pokore palo je u ova posljednja stoljeća skoro posve u zaborav. Ova pojava ima mnogo razloga, ali možda je uputno ukazati na nauku Wyclifa i Husa koji su pojam Crkve suzivali na zajednicu svetih. Ako je grešnik doista član Crkve, kako to tvrdi tradicionalna crkvena nauka, onda se lako moglo doći do zaključka da je pitanje njegove grešnosti individualna stvar. Ima jedna studija koja je analizirala oko 500 katekizama, počevši od crkvenog sabora u Trentu pa sve do naših dana, i jedva se našao koji katekizam koji bi istaknuo eklezijalnu stranu sakramenta pokore². A svi znamo kakva je odgojna snaga katekizama! Nije se dakle čuditi što je ova svijest tako oslabila u životu kršćana.

1. P. CHARLES, *Doctrine et pastorale du sacrement de pénitence*, u *Nouv. Rev. Théol.* 75 (1953), 455.

2. T. RAST, *Von der Beichte zum Sakrament der Busse*, Düsseldorf 1965.

Personalizam je svakako jedna od značajnih crta naše kršćanske antropologije, od početka kršćanstva pa sve do naših dana. No ovaj kršćanski personalizam ne smije se krivo shvatiti kao neki individualizam i subjektivizam. Već prije tridesetak godina dokazivao je Henri de Lubac kako sve kršćanske istine imaju jako razvijenu socijalnu komponentu³. Ovo se ne smije shvatiti kao neki taktički potez nasuprot raznim socijalističkim idejama koje su danas nekako u zraku. Socijalnost je utemeljena u samoj biti kršćanske vjere. Procvat biblijskih nauka, ekleziologije, liturgike i patrologije, doprinio je da sada možemo i sam sakrament pokore gledati u novom svjetlu. Dolaze na vidjelo mnoge »zaboravljene istine«⁴ i ide se prema jednoj boljoj sintezi. Svakako »ispovijed«⁵ nije samo jedan psihološki čin kojim se rješavamo jednog tereta svoje savjesti, niti samo ljudski moralni čin kojim želimo nadoknaditi grijeh. Sakrament pokore treba prvenstveno promatrati kao religiozni čin, kao jedan događaj u povijesti našega spasenja, a to znači u uskoj vezi s pashalnim misterijem, s Kristom i s Crkvom.

Danas se sve više obrađuju personalni, kulturalni i socijalni aspekti ovog sakramenta. Nije još sve ustaljeno, ali neke perspektive već se dadu naslutiti. Mi ćemo ovdje reći nešto o ovom posljednjem aspektu, koji je toliko važan i koji je našao potvrdu u dokumentima Drugog vatikanskog sabora.

BIBLIJSKI TEMELJ

Već u filozofiji kažemo, slijedeći Aristotela, da je čovjek po svojoj naravi socijalno biće. Ova tvrdnja ima dubok korijen u Svetom pismu i općenito u starom semitskom mentalitetu. Čovjek je tu usko povezan sa zajednicom, na svim sektorima svog života. Početkom našeg stoljeća »francuska sociološka škola«⁶ pokušavala je protumačiti tu pojavu kao ostatak jednog primitivnog »prelogičkog«⁶ mentaliteta, ali stvari su mnogo dublje⁵. U ovih nekoliko posljednjih decenija i bibličari su se dali na posao da istraže ovu svetopisamsku povezanost čovjeka sa zajednicom. Pionir na ovom području istraživanja Biblije jest Škot H. Wheeler Robinson⁶. Povezanost pojedinca sa zajednicom, tj. neko tajanstveno proširenje njegove osobnosti, on naziva »corporate personality«. Pojedinac ima velik utjecaj na zajednicu i obratno. Često o jednom jedinom čovjeku ovisi sudbina mnogih. Dosta se sjetiti samo praroditelja i njihova kobnog utjecaja na potomstvo. Patrijarsi i proroci vršili su utjecaj na narodnom i zajedničkom planu, ali često i djela običnog

3. HENRI DE LUBAC, *Catholicisme. Les aspects sociaux du dogme*, Paris 1937.

4. K. RAHNER, *Vergessene Wahrheiten über das Bussakrament*, u *Schriften zur Theologie* 11⁵, 1962, str. 143—183.

5. L. LÉVY-BRUHL, *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, Paris 1910; E. DURKHEIM, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris 1912.

6. H. WHEELER ROBINSON, *The Hebrew Conception of Corporate Personality*, u *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft*, Beiheft 66 (1936) 49—61; od istog autora *The Group and the Individual in Israel*, u *The Individual in East and West*, ed. E. R. Hughes, Oxford 1937. Ova dva članka preštampana su zajedno pod naslovom H. WHEELER ROBINSON, *Corporate Personality in Ancient Israel*, Philadelphia 1964.

Izraelca bila su od presudne važnosti za cijelu zajednicu. Cijela zajednica smatrala se je počašćena ili povrijeđena njihovim postupcima, te je prema tomu zauzimala svoj stav⁷. Ova povezanost nije uključivala samo žive članove zajednice nego je uključivala i prijašnje i buduće generacije. Pojedinaac je ugrađen u jedan veliki živi organizam u kojem njegovi osobni čini poprimaju komunitarnu vrijednost. Pogotovu nakon sklapanja Saveza poimanje grijeha prvenstveno je komunitarno, ukoliko grešnik svojim prijestupom ne ispunjava one obaveze koje je zajednica preuzela prigodom sklapanja Saveza. Pojedine odredbe i propisi imaju svoj smisao i svoju obaveznu moć na temelju Saveza⁸.

Proroci su ustali protiv prevelikog i jednostranog naglašavanja zajednice i doprinijeli razvoju osobne odgovornosti (npr. Ez 18), no to u biti nije protiv one opće slike koju pruža Stari zavjet. Od katoličkih bibličara Robinsonovo shvaćanje »korporativne osobnosti« preuzeo je J. de Fraine⁹. Drugi autori, govoreći o ovom aspektu biblijske antropologije, upotrebljavaju termine kao »inclusive personality«¹⁰, »povećano ja« (Gross-Ich) itd.

De Fraine nalazi i u Novom zavjetu mnogo tema i motiva koji govore o zajedničkom aspektu evanđeoske poruke: to su ona mjesta u kojima se govori o ocu obitelji, o prijestupu otaca, o identificiranju pojedine osobe sa cijelim jednim narodom, pogotovu kad se radi o pravnim propisima¹¹. Vrhunac ovog shvaćanja možemo naći u Pavlovoj ideji o mističnom Tijelu Kristovu. Naša osobnost, i ujedno zajedništvo, ne mogu doći jasnije do izražaja nego u ovom otajstvu vjere.

Govoreći detaljnije o pokori u Novom zavjetu, nalazimo da je ona potrebna svakom kršćaninu, jer smo svi grešnici. Novi zavjet nam jasno pokazuje kako je Isus došao na svijet da nadvlada grijehi. »Jer će on izbaviti svoj narod od grijeha njegovih« (Mt 1, 21). A u onom svečanom času Posljednje večere Isus govori svojim apostolima pružajući im kalež: »Pijte iz njega svi, jer ovo je moja krv, krv Saveza, koja se prolijeva za sve za oproštenje grijeha« (Mt 26, 28).

Ovu funkciju borbe protiv grijeha i vlast opraštanja Isus je povjerio svojoj Crkvi. On ju je ovlastio da dijeli oproštenje grijeha onima koji čine pokoru. Bog želi da nam oproštenje grijeha dođe preko ljudi. Tako Crkva kao zajednica nije samo euharistijska zajednica nego i zajednica koja ima vlast opraštati grijehe. Jer grijeh nije samo uvreda Boga nego i bližnjega i cijele zajednice. Sjetimo se samo one poveza-

---

7. Usp. gotovo potpuno uništenje Benjaminova plemena zbog zlodjela nekolicine, Suci 19—21, kao i kaznu Akana i njegovih, JS 7, 22 sl. Budući da je David iz oholosti dao popisati narod, Bog je poslao za kaznu kugu, 2. Sam 24. Veoma lijep primjer nam je Sluga Jahvin: »A on je naše bolesti ponio, naše je boli na se uzео... A Jahve je svalio na nj bezakonje nas sviju« (Iz 53, 4—6).

8. JEAN L'HOURE, *Die Ethik der Bundestradiation im Alten Testament* (Stuttgarter Bibelstudien 14), Stuttgart 1967. Autor, oslanjajući se na J. R. Portera, upozorava kako se korporativna osobnost ne smije shvatiti animistički ili vitalistički, kao neki »nefeš« koji je zajednički i zajednici i pojedincu. Ona ima svoj smisao u vertikalnoj i religioznoj perspektivi. Savez s Bogom i milosno djelovanje Duha Gospodnjega tvore onu vezu pojedinca sa zajednicom (str. 136—138).

9. J. DE FRAINE, *Adam et son lignane*, Desclée de Brouwer 1959.

10. E. BEST, *One Body In Christ*, London 1955.

11. J. DE FRAINE, nav. dj., str. 194—202.

nosti ljubavi prema Bogu i prema bližnjemu u teologiji sv. Ivana: »Tko tvrdi da je u svjetlu, a mrzi svoga brata, u tami je sveudilj. Tko ljubi svoga brata, stalno je u svjetlu, i u njemu nema sablazni« (1 Iv 1, 9—10). »Ako tko tvrdi 'Ljubim Boga', a mrzi svoga brata, lažac je; jer tko ne ljubi svoga brata koga vidi, ne može ljubiti Boga koga ne vidi« (1 Iv 4, 20). Ovu dužnost opraštanja imaju svi članovi Crkve. Biti učenikom Kristovim znači biti pozvan ne samo na krštenje i Euharistiju nego i na opraštanje grijeha¹². »Dakle: ako doneseš dar svoj na žrtvenik i tu se sjetiš da ti brat ima nešto protiv tebe, ostavi dar tu pred žrtvenikom, hajde i najprije se izmiri s bratom, pa onda dođi i prinesi dar svoj!« (Mt 5, 23—24). »Ispovijedajte dakle grijehe jedan drugomu i molite jedan za drugoga, da ozdravite«, potiče sv. Jakov (5, 16).

Značajno je također da Isus, nakon što je u molitvi Očenaša ustanovio povezanost između Božjeg i našeg opraštanja, nastavlja: »Da, ako vi oprostite ljudima njihove pogreške, oprostit će i vama vaš Otac nebeski. Ako li vi ne oprostite ljudima njihovih pogrešaka, ni vaš Otac neće vama oprostiti vaših« (Mt 6, 14—15).

Post-tridentinska teologija poziva se, kad je riječ o sakramentu pokore, prvenstveno na tekst Iv 20, 22—23: »Poslije tih riječi dahne u njih i reče im: Primitte Duha Svetoga! Kojima oprostite grijehe, oprosteni su im; kojima zadržite, zadržani su im«. Međutim, kršćanska starina i cijeli prvi milenij kršćanstva navode Mt 18, 11—35 kad se radi o kršćanskoj pokori. Tu je riječ o zalutaloj ovci, o zajedničkoj molitvi, o neograničenom opraštanju, o nemilosrdnom dužniku, a pogotovu o bratskoj opomeni koja je sastavni dio trostupnjevitoj »pravila zajednice« (Gemeinderegel) s obzirom na stav prema grijehu i grešnicima. Socijalna i eklezijalna komponenta je očita. »Ako ti brat sagriješi, pođi te ga ukori nasamo. Ako te poslušaj, dobio si svoga brata, ako te ne poslušaj, dovedi još jednoga ili dvojicu sa sobom da sve, oslanjajući se na izjave dvojice ili trojice svjedoka, bude vjerodostojno. Ako ni njih ne poslušaj, saopći to Crkvi! Ako li ni Crkve ne poslušaj, smatraj ga poganimom ili carinikom! Zaista, kažem vam: što god svežete na zemlji, bit će svezano i na nebesima, i što god razriješite na zemlji, bit će razriješeno i na nebesima« (Mt 18, 15—18). Ovo se odnosi na sve učenike, odnosno, da upotrijebimo današnju terminologiju, na sve vjernike.

Vidimo da je Crkva zainteresirana u slučaju grešnika u toj mjeri da nepopravljive isključuje iz svoje sredine ne bi li se pokajali, opametili i ponovno vratili. Taj postupak bio je poznat apostolima i Isusovim učenicima, jer je i židovstvo imalo svoj način reagiranja i interveniranja kod težih prijestupa. Ono je poznavalo dvije vrste izopćenja: jednu totalnu, Herem, i jednu djelomičnu i disciplinsku, Nezifah. U Talmudu nalazimo 24 slučaja kad je netko mogao biti više ili manje isključen iz zajednice¹³. Također i vjerska zajednica u Kumranu poznaje potpuno i djelomično izopćenje. Ovo posljednje može trajati do dvije go-

12. H. KUNG, *Die Kirche*, Freiburg im Br. 1968, str. 392.

13. STRACK-BILLERBECK, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch IV*, 309—313. Usp. P. GALTIER, *Aux origines du sacrement de pénitence* (Anal. Gregoriana, 54), Roma 1951, str. 26—30.

dine. U novozavjetnim spisima nalazimo tragove ovakvih postupaka. Slučaj rodoskrvuća u Korintu (1 Kor 5, 1 sl.) te Himeneja i Aleksandra (1 Tim 1, 20), pruža očit dokaz kako je prva Crkva bila osjetljiva na komunitarnu stranu grijeha i kako se nije ustručavala ni pred drastičnim mjerama izopćenja, kad bi se druga prethodna sredstva pokazala bezuspješnima¹⁴.

NAUKA I PRAKSA U OTAČKO DOBA

Crkva je u svojoj biti sveta. Oznaka svetosti jedna je od najtemeljnijih, a među onima koje se spominju u nicejsko-carigradskom Vjeronanju, ona je i najstarija¹⁵. Crkvi ne može biti svejedno kakav je stupanj svetosti u njezinu krilu i da li netko živi sveto ili grešno. To je stvar koja tangira cijelu zajednicu. Grešnost kršćanina može biti veća ili manja, ali ona je uvijek ljaga na licu Crkve. Već je Origen razmišljao o tomu: »Čini se da griješi protiv cijele Crkve onaj koji kalja svoje tijelo, jer po jednom udu mrlja se širi po čitavom tijelu¹⁶. »Kršćanska pokora je ta koja pomaže da grešnost bude manja. No pokoru ne smijemo jednostavno poistovjetiti sa sakramentom pokore. Kršćanin je dužan vršiti pokoru na različite načine i u veoma različitim okolnostima. Dapače moramo reći da pokora, kao odraz evanđeoske metanoje i kao krepost, ima prednost pred sakramentom pokore, odnosno pred ispovijedi. Ispovijed veže, prema crkvenom zakonu, samo jedanput godišnje i to one koji su u stanju teškoga grijeha, dok se pravi kršćanski život ne može zamisliti bez pokore. Pokora je moćno sredstvo da se ono naše temeljno preporođenje u krštenju dublje integrira u naš život i ujedno da se uspješno borimo protiv grijeha. Molitve, postovi i razna duhovna i tjelesna djela milosrđa već sama po sebi, ako su doista izraz kršćanske ljubavi i pokore, umanjuju našu grešnost. Pogotovu Euharistija je moćno sredstvo za opraštanje grijeha. No kada je grijeh težak, kada grešnik svojim nedostojnim životom ugrožava život Crkve u teškoj stvari, tada intervenira Crkva sakramentom pokore.

Crkva mora intervenirati. Krist je htio da se naši odnosi s Bogom ostvaruju preko Crkve. Kristova posrednička uloga ima svoj nastavak u Crkvi. Drugi vatikanski sabor nas uči kako je »Crkva u Kristu kao sakrament ili znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskog roda«¹⁷. Imanentni je zakon našega spasa da se spašavamo u Crkvi. Nije više moguće zaokrenuti tok povijesti našega spasa. Ne želimo se pri tom pozivati, u negativnom i ekskluzivnom smislu, na staro načelo »extra Ecclesiam nulla salus«, kao da je spas svakog čovjeka apsolutno vezan uz vidljivu pripadnost Crkvi. Oci su, pogotovu

14. E. — B. ALLO, *Saint Paul. Première Épître aux Corinthiens*, Paris 1956, str. 123—124; P. Galtier, *Aux origines . . .* str. 29.

15. K. RAHNER, *Die Kirche der Heiligen*, u *Schriften zur Theologie III*⁵, 1962, str. 111—126.

16. ORIGEN, *In Jos. 5, 6*: PG 12, 851.

17. *Dogmatska konstitucija o Crkvi*, br. 1.

sv. Ciprijan¹⁸ i sv. Augustin¹⁹, u toliko varijantata naglašavali kako ne možemo imati Boga za oca ako nemamo Crkvu kao majku. Pozitivni smisao ovih izjava možemo naći u povezanosti nas kršćana sa životom crkvene zajednice. Iako su otačke ideje često negativno formulirane, mi u njima tražimo pozitivne elemente: da je za nas vjernike Crkva majka — mater Ecclesia — preko koje mi nalazimo svoj spas i koja želi biti posrednicom spasa nama i cijelom svijetu, ali koju mi znamo ne poslušati, prezreti i uvrijediti. A ta Crkva je zajednica vjernih, s njom se susrećemo u osobi brata ili prijatelja. Kršćanin koji se odijelio grijehom od Boga i od svoje braće, nalazi opet ljubav Božju u ljubavi svoje braće. U opraštanju sa strane braće dopire do nas ljubav Kristova.

Ova strana sakramenta pokore bila je u kršćanskoj starini veoma očita. Pokornička praksa bila je baš tako oblikovana da je isticala socijalnu stranu grijeha i pokore. Prema danas općenitom mišljenju teologa, u prvih šest stoljeća mogli su pokornici samo jedanput u životu primiti sakrament pokore. »Paenitentia est una«, naglašavala je cijela kršćanska starina. Ono što je tipično za kršćansku starinu više je činjenica da se samo jedanput u životu primalo sakrament pokore negoli pitanje koje mi postavljamo iz današnje perspektive, naime da li je u starini ispovijed bila javna ili tajna. Samo očitovanje grijeha biskupu bilo je u principu tajno, ako već grijeh nije bio po sebi javan i svima poznat²⁰, ali cijeli sakramentalni postupak bio je javan. Svaki pokornik trebao se pridružiti pokorničkom staležu. To je onaj *ordo paenitentialis* koji je trebao vršiti javnu pokoru i koji se je preporučivao molitvama vjernika. Današnja penitencijalna praksa daje akcenat na kajanje, međutim penitencijalna praksa u otačko vrijeme isticala je zadovoljštinu, koja je bila određena sa strane biskupa na izvanjski i skoro sudački način. Sam penitencijalni proces imao je javni karakter. Službeni predstavnik Crkve bio je biskup, a uz njega je stajalo svećenstvo i narod.

18. SV. CIPRIJAN: »Ut habere quis possit Deum Patrem, habeat antea Ecclesiam matrem« (Epist. 74, 7); »Quidquid a matrice discesserit, seorsum vivere et spirare non poterit, substantiam salutis amittit« (Epist. 40, 3); »... ut consentientis populi corpus unum gremio suo gaudens Mater includat« (De Cath. Eccl. unitate, 23); »Ad exomologesim veniant, et per manus impositionem episcopi et cleri ius communicationis accipiant« (Epist. 16, 2, 3); »ad communicationem accipendam« (Epist. 19, 21); »praerogativam communicationis habere« (Epist. 36, 1, 3). Usp. E. AMMAN, *Pénitence*, u DThC XII/1, 787—789; K. RAHNER, *Die Busslehre des heiligen Cyprian von Karthago*, u ZKTh 74 (1952), 257—276, 381—439; H. DE LUBAC, *Catholicisme*⁵, Paris 1952, str. 62 i *Méditations sur l'Eglise*, Paris 1953, str. 229.

19. SV. AUGUSTIN: »Ecclesiae caritas, quae per Spiritum Sanctum diffunditur in cordibus nostris, participum suorum peccata dimittit, eorum autem, qui non sunt eorum particeps, tenet« (In Jo. tr. 121, 4: PL 35, 1958); »Neque poterit quispiam habere Deum patrem, qui Ecclesiam contempserit matrem...« (Sermo de Alleluia, ed. Morin, str. 332—333); »Pax Ecclesiae dimittit peccata et ab Ecclesiae pace alienatio tenet peccata« (De bapt. c. Donat. 3, 18, 23); »Extra hoc corpus neminem vivificat Spiritus Sanctus« (Epist. 185, 50: PL 33, 815); »... quos civitas Dei recipi efficiat innocentes« (Contra Crescon. Donat. 2, 12, 15); »Peccata, quia praeter Ecclesiam non dimittuntur, in eo spiritu dimitti oportebat quo in unum Ecclesia congregatur« (Sermo 71, 17, 18: PL 82, 460); »Amemus Dominum Deum nostrum, amemus Ecclesiam eius: illum sicut patrem, istam sicut matrem... tenete omnes unanimiter Deum patrem et matrem Ecclesiam« (In Psalm. 88, sermo 2, 14: PL 38, 1140—1141). — Usp. P. GALTIER, *De paenitentia*, tractatus dogmatico-historicus, ed. noviss., Roma 1956, str. 127—133; od istog autora, *L'Eglise et la remission des peches aux premiers siècles*, Paris 1932; B. POSCHMANN, *Die kirchliche Vermittlung der Sündenvergebung nach Augustinus*, u ZKTh 45 (1921), 215—228, 405—413; od istog autora, *S. Aurelii Augustini textus selecti de paenitentia*, Bonn 1934.

20. Papa LEON VELIKI, Epist. *Magna indignatione*, PL 54, 1210: DS 323.

Grešnik bi javno pred cijelom zajednicom bio udaljen da bi vršio pokoru, a kad bi dao jasne znakove svog obraćenja, bio bi opet primljen u zajednicu. Pomirenje s Crkvom, ili u današnjoj terminologiji odrješenje, zvalo se je onda »pax« ili »reconciliatio«. O toj staroj praksi svjedoče nam ne samo djela Otaca, nego i Sakramentari i Ordines, npr. Sacramentarium Gelasianum. A čak i današnji Pontificale Romanum sačuvao nam je ostatke starog penitencijalnog postupka, makar je ta praksa davno prestala. Običaj je bio da bi pokornici na Pepelnicu bili službeno udaljeni iz Crkve, da bi vršili pokoru. Opet ih se je primalo u Crkvu kao punopravne članove na Veliki četvrtak. Imamo npr. poseban obred in »expulsione paenitentium« na Pepelnicu i Misu »in reconciliatione paenitentium« na Veliki četvrtak. Interesantno je koliko je ovdje sačuvana eklezijalna komponenta. U predslavlju ove Mise biskup moli: »... hos... tuae Ecclesiae gremio redde«. U drugoj molitvi iste Mise moli za pokornike: »ut Ecclesiae tuae sanctae, a cuius integritate deviaverunt peccando, admissorum veniam consequendo reddantur innoxii.« Moli se za njih: »ut sint sacris altaribus restituti, ne Ecclesia tua aliqua sui corporis portione vastetur; ne grex tuus detrimentum sustineat; ne de familiae tuae damno inimicus exultet.«

Eklezijalnost sakramenta pokore ne odnosi se samo na vidljivu Crkvu na zemlji, na ovu Crkvu na putu prema eshatonu. Eklezijalnost sakramenta pokore obuhvaća Crkvu u najširem smislu. Cijela je Crkva zainteresirana u procesu obraćenja jednog grešnika. Nauka je sv. Tome da je cijeli Corpus Christi mysticum na djelu kad je u pitanju pokora jednog grešnika²¹. Ponajprije, vjernici mole Boga da bi se smilovao grešniku, a hijerarhijska Crkva ga pomiruje s Bogom i s braćom i prima opet u puninu zajedničkog kršćanskog života. Pokornik pak postaje apostol molitve i žrtve snagom onih kreposti koje su mu udijeljene. Time on uzrokuje veselje blaženima u raj, pomaže dušama u čistilištu i doprinosi da bi i drugi grešnici postali članovi zajednice svetih na zemlji²².

Tertulijan naziva sakrament pokore »futuri iudicii praeiudicium«²³. Znamo da je on bio rigorist i da je afrička Crkva općenito naginjala rigorizmu. Ako dademo akcenat na milosrđe, a pravdu i pravednost shvatimo ne u juridičkim nego u biblijskim kategorijama, tada doista možemo reći da nam se u sakramentu pokore, u Crkvi i po Crkvi, iskazuje Božje milosrđe koje ćemo u punini doživjeti na koncu svijeta.

NOVIJA TEOLOŠKA SINTEZA

Kao plod patrističkih ekzezioloških studija novijeg datuma, socijalnost sakramenta pokore došla je tematski do izražaja u naše vrijeme. Ovu je problematiku jasno iznijela na vidjelo knjiga karmelićanina B. Xiberta pod naslovom »Clavis Ecclesiae« (Rim 1922. god.). To je zapravo teza koju je Xiberta izradio pod vodstvom profesora M. de la

21. G. N. RUS, *De munere sacramenti paenitentiae in aedificando Corpore Christi mystico ad mentem S. Thomae*, Roma 1944.

22. A. PIOLANTI, *Socialità del Sacramento della penitenza*, u *Studi Cattolici* 2 (1958), br. 7, str. 33.

23. TERTULIJAN, *Apolog.* 39: PL 1, 469.

Taille, poznatog autora knjige »Mysterium fidei«. Xiberta je, na temelju patrističkog materijala, iznio tvrdnju da je prema nauci stare Crkve prvi i neposredni učinak sakramenta pokore pomirenje s Crkvom — pax Ecclesiae, reconciliatio. Preko pomirenja s Crkvom opraštaju nam se i grijesi »coram Deo«. Za ono vrijeme ova je tvrdnja bila vrlo smiona i nevjerojatna. Ako izuzmemo M. de la Taille, jedva se je našao koji teolog koji bi uočio važnost ovog tumačenja i prihvatio ga. No malo-pomalo ideja se počela probijati, dok je konačno nisu prihvatili i dalje razradili poznati teolozi kao Poschmann, K. Rahner, Schmaus, Semmelroth, Anciaux i drugi. Oni su izradili tzv. »ekleziološku« konceptiju sakramenta pokore. Upotrijebivši staru skolastičku terminologiju, oni su rekli kako je izmirenje s Crkvom »sacramentum et res« sakramenta pokore²⁴. Sjetimo se samo ovih pojmova iz dogmatike! Sacramentum tantum je ono što vidimo, što je još uvijek samo znak — signum. Kod sakramenta pokore to su tri pokornikova čina (kajanje, ispovijed i zadovoljština) i ispovjednikovo odrješenje, koji zajedno čine materiju i formu ovog sakramenta. Ali ovo osjetno i vidljivo samo je znak jedne dublje realnosti. Ta dublja realnost koja se krije u sakramentu pokore jest izmirenje s Crkvom. No ovo izmirenje nije konačna i zadnja realnost koja daje pun smisao sakramenta pokore. Zadnji cilj i smisao ovog sakramenta jest izmirenje s Bogom (res tantum). Zato je pomirenje s Crkvom nešto posredno: sacramentum et res, već stvarnost ali još uvijek i znak. Ovo je skolastička formulacija one stare patrističke misli da po Majci Crkvi dolazimo Bogu Ocu. Kao što je Crkva plodna majka koja nas krštenjem rađa na nov život, tako je ona ujedno i dobra mati koja rasipnog sina prima po sakramentu pokore u svoj naručaj da bi ga vratila Bogu.

Ne trebamo se plašiti da po ovom ekleziološkom tumačenju oživljavamo stare srednjovjekovne ili čak protestantske teorije, koje su odrješenju pridavale samo izjavnu, deklarativnu vrijednost. Po današnjem ekleziološkom shvaćanju ispovjednikovo odrješenje čuva svoju sakramentalnu djelotvornost, definiranu na tridentinskom saboru, ali ona je integrirana u Crkvu preko koje dobiva smisao i određenje²⁵.

24. B. POSCHMAN, *Die innere Struktur des Bussakraments*, u *Münchener Theol. Zeitschrift* I, 3 (1950), str. 12; K. RAHNER, *Schriften zur Theologie* II³, 1962, str. 179; M. SCHMAUS, *Kath. Dogmatik* IV/1³, 1957, str. 528—529. — Od ostale već prilično velike literature o eklezijalnoj komponenti sakramenta pokore neka budu spomenuti ovi članci: B. CARRA DE VAUX SAINT-CYR, *Le mystere de la penitence: reconciliation avec Dieu, reconciliation avec l'Eglise*, u *La Maison-Dieu* 1967, br. 90, str. 132—154; J. RAMOS-REGIDOR, *Il sacramento della Penitenza, evento salvifico ecclesiale*, u *La Penitenza. Dottrina, Storica, Catechesi e Pastorale*, Torino 1967 (*Quaderni di Rivista Liturgica* n. 9), str. 90—141; M. VALKOVIC, *Aspetto ecclesiale del sacramento della penitenza*, u *Studia Moralia* V (1967), str. 201—214.

Na hrvatskom jeziku pisano je vrlo malo o ovoj temi: Z. BRZIC, *Zajednički karakter sakramenta pokore*, u *Služba Božja* VI (1966) 1, str. 19—24; isti, *Izobličenje sakramenta ispovijedi u našoj praksi*, u *Bogoslovska Smotra*, Zbornik II, 1967, str. 199—206; usp. *Svjedočenje* 31/1969. — *Pastoral 2* (Sakrament pokore danas).

25. Doista postoji opasnost da neki iskrive koncilski pojam eklezijalnosti sakramenta pokore i da se zadrže samo na ljudskom i »horizontalnom« planu, u okviru jedne radikalne sekularizacije. No to su ekstremni slučajevi. Pismo kardinala Ottavianija što ga je 24. VI 1966. uputio predsjednicima biskupskih konferencija, u svojoj 7. točki upozorava na zablude koja se širi s obzirom na pretjerano naglašavanje »ekleziološke« komponente. No to se odnosi na rijetke i ekstremne pojave koje se udaljuju od koncilске nauke i ne mogu se poistovjetiti s teolozima i idejama iznesenim u ovom članku.

Eklezijalna nota bila je vrlo vidljiva u staroj penitencijalnoj praksi, ali ona ne nedostaje posve ni u današnjoj praksi, makar ovdje bila veoma skućena. Pripadnici ove »ekleziološke« struje rado ukazuju na sličnost koja postoji između stare i današnje prakse. Onda je grešnik bio juridićki iskljućen iz zajednice punopravnih kršćana, sa svim liturģijskim aparatom, dok se ne popravi. Danas toga nema, ali grešnik je svejedno de facto iskljućen iz punine crkvenog ųivota koji ima svoj vrhunac u Euharistiji. Po teškom grijehu grešnik se udaljuje iz punine crkvenog ųivota, a po ispovjednikovu odrješenju opet je pripušten Euharistiji.

NAUKA DRUGOGA VATIKANSKOG SABORA

Prije svega, Sabor je jasno naglasio kako Crkva, iako u svojoj biti sveta, mora biti u stalnom naporu za obnovom i proćišćavanjem. »Crkva, koja u svom krilu obuhvaća grešnike, u isti mah sveta i potrebna ćišćenja, neprestano vrši pokoru i obnovu²⁶.« Ove koncilске formulacije kao: *perennis rennovatio*, *Ecclesia semper reformanda* itd., ne smiju se shvaćati jednostrano samo u smislu promjena izvanjskih struktura, nego u smislu prave evanđeoske metanoje na svim sektorima crkvenog ųivota. A grijeh i grešnici su jedan takav veliki sektor gdje je Crkva ųivotno zainteresirana. Koliko su patristiće i općenito teološke studije utjecale na nauku Drugoga vaticanskog sabora s obzirom na eklezijalnu komponentu sakramenta pokore? Dogmatska konstitucija o Crkvi donosi jasno formuliran ekleziološki aspekt: »*Qui vero ad sacramentum paenitentiae accedunt, veniam offensionis Deo illatae ab Eius misericordia obtinent et simul reconciliantur cum Ecclesia, quam peccando vulneraverunt, et quae eorum conversioni caritate, exemplo, precibus adlaborat*« (LG 11). Teško je ocijeniti zamašaj ovih rijeći. Ovaj tekst će svakako predstavljati jednu znaćajnu prekretnicu u bućućem razvoju sakramenta pokore. Ovo je prvi put da jedan koncilski tekst izrićito konstatira eklezijalnu stranu sakramenta pokore. Jasno se iznosi kako je grijeh uvreda ne samo Boga nego i Crkve koja je grijehom ranjena, i kako se grešnik po sakramentu pokore ponovno izmiruje s Crkvom. Ujedno je izraćeno zalaganje Crkve u procesu obraćenja: stalna ljubav prema onima koji su se grijehom odijelili, utjecaj svijetlih kršćanskih likova (»*exempla trahunt*«) i moćni zagovor Crkve. Grešnicima je to stavljeno pred oći kao poticaj i nada, a cijeloj Crkvi kao dužnost i misija. Koncilski dekret »*Presbyterorum Ordinis*« veli za svećenike da oni »*sacramento paenitentiae peccatores cum Deo et Ecclesia reconciliant*« (br. 5). A apostolska konstitucija Pavla VI »*Paenitemini*« dodaje: »*Bućući da je Crkva tijesno povezana s Kristom, pokora svakoga pojedinog kršćanina po svojoj je biti u nućnom odnosu sa cijelom crkvenom zajednicom: on naime ne samo da prima u Crkvi po krštenju temeljni dar 'metanoje', nego taj isti dar obnavlja se i jaća po sakramentu pokore kod onih ćlanova koji su sagriješili*«²⁷. Vaćna je ona formulacija »*et simul*«. Koncil je konstatirao socijalnu komponentu sa-

26. Dogmatska konstitucija o Crkvi (LG), 8.

27. Ed. Dehoniane, Bologna, br. 2057.

kramenta pokore, ali nije htio ulaziti u daljnje diskusije teologa o naravi i funkciji tog važnog aspekta. Ekleziološka koncepcija u užem smislu, tj. ukoliko naučava da je izmirenje s Crkvom »sacramentum et res« sakramenta pokore, ostaje i nadalje predmet rasprave među teolozima, iako treba dodati da ona sve više prevladava. Koncil jednostavno nije htio svojim autoritetom potkrijepiti jedan problem koji je još uvijek otvoren teološkim raspravama i kritikama. S istog razloga nije prihvaćen ni prijedlog nekih koncilskih stručnjaka koji su predlagali da se u koncilskom tekstu izmijeni redoslijed, te da se najprije spomene kako grešnik izravno griješi protiv Crkve a tek neizravno i posredno protiv Boga. Koncil se je zadovoljio konstatiranjem eklezijalne komponente i njezinim integriranjem u nauku o grijehu i pokori.

PRAKTIČNA VAŽNOST I PASTORALNE PERSPEKTIVE

Možemo li nešto zaključiti iz ovoga kratkog pogleda na jedan veoma važan aspekt sakramenta pokore? Je li to samo puka teorija i apstrakcija, ili se radi i o praksi? To nas sve veoma interesira. Nastojmo ukratko ukazati na neke praktične momente i dati neke akcente za koje držimo da će doprinijeti ožvljavanju sakramenta pokore.

1. Važnost kreposti pokore i prave kršćanske metanoje. Ne možemo dovoljno naglasiti koliko je prema Novom zavjetu potreban duh pokore u životu svakoga kršćanina. Ovu kršćansku pokoru ne smijemo suziti na sakrament pokore. Pokora je milost Božja koja pomaže kršćaninu da zauzme pravilan stav prema grijehu i prema vlastitoj egzistenciji, izbjegavajući lažno potiskivanje i sublimiranje svojih grijeha. Ona nas potiče da razbijemo svaku farizejsku samodostatnost i samoopravdanje pred Bogom. Krist nas sve zove na stalno i neprekidno obraćenje, na svestranu promjenu života: »Paenitemini (metanoete) et credite evangelio« (Mk 1, 15). Bez ovog duha pokore sam sakrament pokore ima malu ili nikakvu vrijednost. Da sam sakrament pokore dođe do izražaja, treba gajiti autentičan duh pokore shvaćen u svoj svojoj amplitudi. Površno bi bilo tražiti izlaz iz današnje krize u samoj reformi obreda sakramenta pokore, ako se pri tom ne produbi sam duh pokore. Ako danas postoji kod vjernika opasnost formalizma, tada bi ta opasnost mogla postati još veća, uz otupjelost prema grijehu s jedne strane, a farizejsku uobraženost s druge. Autentičan duh pokore ujedno je i teološki pristup problemu kako da ispovijed bude personalno situirana, kako to traži psihološka situacija današnjeg čovjeka.

2. Kao što pokora kao takva nije vezana samo uz sakrament pokore, tako je i područje opraštanja grijeha mnogo šire od samog sakramenta pokore. Ako se uzme opraštanje grijeha u svom cijelom dijapazonu, onda cijela Crkva ima vlast i dužnost opraštati grijeha kao što i cijela Crkva krsti i slavi Euharistiju. Razumije se da će opraštanje grijeha biti diferencirano i stupnjevito kako je diferencirana i sama struktura Crkve. Tradicionalna je nauka da lake grijeha nismo dužni ispovijediti u sakramentu pokore da bismo dobili oprostjenje. Oni nam se opraštaju na druge načine: privatnom pokorom, molitvom i pogotovu dostojnim primanjem Euharistije. Ako želimo pravilno shvatiti funkciju

Crkve u opraštanju grijeha, onda moramo vidjeti Crkvu u onom svjetlu u kojem nam se ukazala na Drugom vatikanskom saboru: cijela Crkva, koja se više ne može poistovjetiti samo s hijerarhijom, ima bogočovječji i sakramentalni karakter. Kad mi oprašta brat, ili kad me opominje zbog nekog nedjela, tada je to Crkva koja mi oprašta i koja me opominje u smanjenom prijateljskom ili obiteljskom krugu, ali koji je uvijek eklezijalan i dio Crkve²⁸. Trebamo se naučiti da opraštanje grijeha promatramo u cijelom opsegu našega zajedničkog života u Crkvi. Hijerarhija nam oprašta grijehe koji su od teških i zamašnih posljedica, a za lakše grijehe imamo druge mogućnosti da dobijemo oprostjenje (čime se ne poriče opravdanost ispovijedi »ex devotione«). Tu je pobožno slušanje Riječi Božje (»Per evangelica dicta delectantur nostra delicta«), tu su međusobna praštanja, ne samo u Crkvi (»Confiteor« u Misi) nego i u vanjskom životu. Na ovom mjestu trebalo bi ukazati na smisao onog vanjskog ispovijedanja grijeha pred »duhovnim ocem« (koji često i nije bio svećenik) u kršćanskoj starini, a također i na priznavanje grijeha pred monasima ili pred cijelom redovničkom zajednicom. Posebno mjesto zauzima »laička ispovijed« u pobožnosti srednjeg vijeka. Tada je u sakramentu pokore posebno mjesto zauzimalo priznavanje odnosno »ispovijedanje« grijeha. Već je Beda Časni u VIII stoljeću preporučivao ovakvu ispovijed kao redovito sredstvo za opraštanje lakih grijeha. Od 11. do 13. stoljeća tvrdilo se skoro općenito kako se u slučaju nužde treba ispovijediti pred laikom ako nema svećenika. Poneki su ovakvoj ispovijedi pridavali čak pravi sakramentalni karakter, kao npr. sv. Albert Veliki²⁹. O tragovima ovakva ispovijedanja pred laikima još u XVI stoljeću čitamo u životopisu sv. Ignacija Lojole. Bez želje da se obnavljaju arhaističke forme, i danas neki autori upozoravaju na eklezijalni smisao ovakva ispovijedanja grijeha i trude se da bi i s te strane doprinijeli oživljavanju sakramenta pokore³⁰. »Ako i jest jedino svećenik upravitelj sakramentalne riječi oproštenja kao takve, ipak nas može i danas srednjovjekovna laička ispovijed upozoriti kako uvjerljiva i utješna riječ svakog kršćanina može biti od presudne važnosti za obraćenje i otvorenost njegova subrata, bez kojih i sakramentalna riječ svećenikova nužno ostaje bez uspjeha.«³¹

3. Kao izraz ovoga eklezijalnog shvaćanja sakramenta pokore, u novije se vrijeme sve više širi pokorničko bogoslužje (celebratio communitaria). Prave se pokušaji na razne načine. Više biskupskih konferencija već je izdalo svoje smjernice u vezi s pokorničkim bogoslužjem. Možemo bez sumnje reći da će budući razvoj sakramenta pokore iskoristiti i integrirati ove pokušaje. Ovo zajedničko slavljenje pokore zasada predstavlja ove mogućnosti:

a) Zajedničko slavljenje pokore, nakon čega slijedi individualna ispovijed sa sakramentalnim odrješenjem. Ovaj oblik traži dovoljan broj svećenika kad se radi o većoj zajednici vjernika.

28. Krasne tekstove o tome ima Y. CONGAR, *Vraie et Fausse Réforme dans l'Eglise*, ed. du Cerf, Paris 1952, poglavlje »Rester dans la Communion du Tout«.

29. K. RAHNER, *Lalenbelchte*, u *Lex. f. Theol. u. Kirche* VI, 741—742.

30. W. KASPER, *Belchte ausserhalb des Belchtstuhls?*, u *Concilium* III/4 (1967), 282—286. Tu je navedena daljnja literatura.

31. K. RAHNER, nav. mjesto.

b) Pokorničko bogoslužje bez sakramentalnog odrješenja.

c) Treći je oblik moguć u posebnim okolnostima (npr. u duhovnim vježbama). Nakon zajedničkog bogoslužja kao pripreve pokornici se razidu da bi se mogli individualno ispovijediti, a u određeno vrijeme ponovno se sastanu za zaključni dio pokorničkog bogoslužja.

d) Četvrti bi oblik bio da se pokorničko bogoslužje ugradi u samu Misu, nakon bogoslužja riječi, po uzoru na staru i istočnu i zapadnu praksu. O tome je pisao liturgičar Jungmann³².

4. Vjerojatno se nameće pitanje: može li, u daljnjem razvoju sakramenta pokore, pokorničko bogoslužje postati sakramentom u pravom smislu riječi? Drugim riječima, da li bi se moglo ovom prigodom dati svima zajedno sakramentalno odrješenje? Pitanje je kompleksno i tražilo bi dužu razradu. Ovdje neka bude spomenuto samo par orijentacionih smjernica.

Tridentinski je sabor definirao: »Si quis dixerit, in sacramento poenitentiae ad remissionem peccatorum necessarium non esse iure divino confiteri omnia et singula peccata mortalia, quorum memoria cum debita et diligenti praemeditatione habeatur, etiam occulta, et quae sunt contra duo ultima decalogi praecepta, et circumstantias, quae peccati speciem mutant... an. s.« (DS 1707; vidi još DS 1679, 1681, 1686, 1703. i 1709).

Ostaje dakle kao sigurna katolička nauka da teške grijeha treba podvrgnuti »potestati clavium« u individualnoj ispovijedi³³. S dogmatskog gledišta ne mogu se opravdati pokušaji nekih autora da stave u pitanje odredbe tridentskog sabora, iako su u dobronamjernoj nakani da ožive sakrament pokore u obliku pokorničkog bogoslužja³⁴. Praktičan razvoj i daljnje preciziranje moguće je na drugom polju: na određivanju što je smrtni grijeh, a što nije. Tu nas i biblijska teologija (npr. Schnackenburg) i suvremena psihologija upućuju na oprez s obzirom na nauku o teškom i lakom grijehu, pogotovu kad se radi o subjektivnoj i formalnoj strani grijeha, a ona je od primarne važnosti kad je u pitanju sakrament pokore.

S druge strane znamo da je generalna apsolicija sa sakramentalnim odrješenjem ipak moguća u nekim slučajevima: »defectu temporis in periculo mortis« (Noldin III, br. 285, 3). Ne bi li Crkva mogla ovu mogućnost proširiti i dopustiti generalnu apsoliciju u više slučajeva, uz obavezu da se teški grijesi naknadno (modalitete mogla bi crkvena vlast pozitivno odrediti) ispovijede u individualnoj ispovijedi? Iako je sam problem skopčan s priličnim revidiranjem naše pastoralne prakse, ipak je vrijedno da ga se uzme u obzir, to više što već ima nekih crkvenih dokumenata koji su nam indicije u tom smjeru.

32. J. JUNGSMANN, *De actu poenitentiae infra Missam inserto. Conspectus historicus*, u *Ephem. liturgicae* 80 (1966), 257–264. Nedavno je i kod nas izašla knjiga koja na lagan i praktičan način prikazuje teologiju pokorničkog bogoslužja i daje konkretne primjere i obrasce za praksu: AUBRY-DE BACIOCCHI-ROZIER, *Pokorničko bogoslužje*, Zadar 1969, preveo s francuskoga J. KOLANOVIC.

33. Z. ALSZEGHY, *Problemi dogmatici della celebrazione penitenziale comunitaria*, u *Gregorianum* 48 (1967), 3, str. 577–587.

34. Npr. poznata knjiga F. J. HEGGEN, *Gemeinsame Bussfeleer und Privatbelichte?*, Freiburg im Br. 1967. (prijevod s holandskoga).

U XVII st. širilo se mišljenje da je dopušteno ne tražiti cjelovitost ispovijedi (confessio dimidiata) ako se radi o izvanrednom prilivu pokornika. Inocent XI osudio je ovakav stav (DS 2159). No instrukcija sv. Penitencijarije od 25. III 1944. citira gornju zabranu, ali dodaje kako nije dopušteno podijeliti generalnu apsoliciju »ratione tantum magni concursus... licet vero, si accedat alia gravis omnino et urgens necessitas, gravitati praecepti divini integritatis confessionis proportionata, vb. gr. si paenitentes — secus nulla sua culpa — diu gratia sacramentali et sacra communione carere cogantur«³⁵. Odrediti da li se grupa vojnika, zarobljenika ili građana nalazi u takvoj situaciji pripada mjesnim Ordinarijima, kojima se prethodno ispovjednici moraju obratiti da bi mogli dati odrješenje u ovakvim situacijama. Pokornici trebaju dati znak nekog kajanja, ali također, i to je posebno važno, trebaju imati nakanu da, ako su u stanju teškoga grijeha, u idućoj individualnoj ispovijedi ispovijede svoje teške grijeha. To je važan uvjet, jer teški grijesi potpadaju pod vlast koja može »vezati i odriješiti«.

No ima i noviji dokumenat Kongregacije za širenje vjere koji se odnosi na davanje generalne apsolicije uoči velikih blagdana. Dokument je upućen jednom afričkom biskupu. Smatramo da je korisno i indikativno donijeti sam tekst:

»Litteris tuis die 28. mensis iunii datis et a Nuntiatura Apostolica Nairobiensi huic Sacrae Congregationi de Propaganda Fide rite transmissis, facultatem petiisti Tua in Dioecesi permittendi, ut vigiliis magnarum sollemnitatum religiosarum, quando numerus fidelium, qui peccata sua confiteri cupiunt, nimis evadit, aliqui sacerdotes absolutionem generalem impertiri possint.

Ad rem quod attinet, Tecum communicare satago responsum quod nuper id est die 17 mensis iunii c. a. S. C. pro Doctrina Fidei cuidam dedit Episcopo idem petenti, sollicit: 'Servanda est Instructio S. Paenitentiarum Apostolicarum data 25 martii 1944 (AAS XXXVI. 1944. pp. 155—156) ad mentem: mens est ut peccata gravia, hoc modo absoluta, quando ad illud opportunitas data fuerit, coram sacerdote singula confitenda sint«³⁶.

Ne smiju se preuveličavati nade s obzirom na izvjesno proširenje mogućnosti generalne apsolicije u budućnosti. Implicirano je mnogo faktora i teoretske i praktične naravi. No ipak izgleda da bi budući obnovljeni Obrednik mogao sadržavati dva obrasca za sakramentalnu ispovijed: za slučaj kad se odrješenje daje individualno i onda kad se daje zajednički, prema propisima i smjernicama crkvene vlasti. Ovaj drugi oblik mogao bi biti po svoj prilici ugrađen u pokorničko bogoslužje.

5. Ne možemo sa sigurnošću predvidjeti kako će u praksi doći do izražaja socijalna strana sakramenta pokore. Mnogo je toga još nejasno i u stanju studija. Još nisu jasno zacrtane moralne i pastoralne linije daljnjeg razvoja. No, koncilska izjava o eklezijalnoj strani sakramenta pokore sigurno je uporište za buduću teoriju i praksu. Nije na odmet da se posebno istakne kako jedino kompetentna crkvena vlast ima pravo

35. AAS 1944, str. 155—156. Instrukciju donosi u skraćenom obliku i DS 3832—3837.

36. Bibliografija Missionarla XXX (196), svezak 9, str. 20, dokumenat br. 5.

izdavati nove liturgijske propise. Kod nas bi bilo potrebno da Biskupske konferencije izdaju smjernice za sprovođenje pokorničkog bogoslužja, kako su to već učinile druge Biskupske konferencije. Ovo bogoslužje, uz potrebnu mjeru razboritosti i snalažljivosti sa strane svećenika, poslužiti će sigurno ne samo za razvijanje socijalnog osjećaja nego i kao škola za zrelu individualnu ispovijed. Ovo bogoslužje može se posebno preporučiti za neke prigode (liturgijski dani pokore, duhovne vježbe) i za neke skupine (djeca, crkveni zavodi, redovničke zajednice). Svaki duhovni pastir naći će prigode kada bi pokorničko bogoslužje dobro došlo.

Socijalnu svijest možemo razvijati i na drugom polju. Kod ispitivanja savjesti treba više skrenuti pažnju na naše socijalne obaveze i propuste. Često se ispitujemo o tričarijama, a gubimo iz vida neke temeljne zahtjeve socijalnog života³⁷. Naše pouke također trebaju više isticati socijalne obaveze. Osobito je delikatno pitanje sakramentalne zadovoljštine. Tu obično par Očenaša rješava problem. Uz potrebnu pastoralnu razboritost trebalo bi i ove zadovoljštine prožeti socijalnim duhom i potruditi se da se nađu prikladni oblici, to više što zadovoljština ima i medicinalan karakter koji je danas previše zanemaren.

Sakrament pokore imao je više puta krize u svom razvoju. Jedan od glavnih razloga: ljudski je elemenat jako zastupan. Sami pokornikovi čini jesu, prema tomističkoj teoriji, quasi-materia ovog sakramenta, pa ukoliko se čovjek razvija i mijenja u svojoj psihološkoj strukturi i etičkom vrednovanju, utoliko je i sakrament podložan razvoju i promjenama. No on uvijek ostaje veliko sudište Božjeg milosrđa, gdje se nama grešnicima pruža mogućnost pomirenja s Bogom i s Crkvom.

SUMMARIUM

Sacramento poenitentiae peccatores veniam offensionis Deo illatae obtinent, et simul reconciliantur cum Ecclesia. Haec ultima verba socialem adstruunt poenitentiae notam. Sed cur haec nota non semel videtur in oblationem traditam esse? Non una est nec facilis ad hoc responsio. Ad certa accedens principia, auctor vel ex ipso statu fidelis in Ecclesia necessarium deducit ut sacramentum poenitentiae hanc induat notam, et melius quam usquenunc. Haec socialis ac ecclesialis »dimensio« comprehendere oportet omnia elementa huius sacramenti: confessionem, contritionem, poenitentiam. Nec ipsa formula absolutionis maneat sine illa. Evolvendus est sensus iste socialis ac ecclesialis. Liturgia poenitentialis valde ad hoc conferre potest. In examine conscientiae ad sociales obligationes ac transgressionem respiciat quisque fidelis, ita ut sacramentum poenitentiae totalitate quadam gaudere compertum fiat.

---

37. Korisno može poslužiti knjižica L. J. LEBRET-TH. SUAVET, *Rajeunir l' examen de conscience*, Paris 1952.